

Ngô Thì Sĩ (1726-1780)

Tác Giả: Saigon Echo s u t m

Thứ Sáu, 15 Tháng 10 Năm 2010 12:02

Ngô Thì Sĩ (ch Hán: 吳 騄 ; 1726-1780), t : Th L c, hi u: Ng Phong (騄), đ o hi u: Nh Thanh c sĩ[1]. Ông là nhà s h c, nhà văn, nhà th n i ti ng th k 18 t i Vi t Nam;

Ngô Thì Sĩ

□

□□□□□□□□

Ti u s

□ **Chân dung Ngô Thì Sĩ đ c t c trên đá t i đ ng Nh Thanh.**

Ngô Thì Sĩ (ch Hán: 吳 騄 ; 1726-1780), t : Th L c, hi u: Ng Phong (騄), đ o hi u: Nh Thanh c sĩ[1]. Ông là nhà s h c, nhà văn, nhà th n i ti ng th k 18 t i Vi t Nam; đ c Phan Huy Chú đánh giá là ng i có "h c v n sâu r ng, văn ch ng hùng vĩ, làm r ng r cho tông phái nho gia, là m t đ i gia Nam Châu"[2].

Ngô Thì Sĩ sinh ngày 20 tháng 9 năm Bính Ng (15 tháng 10 năm 1726) t i làng T Thanh Oai (làng Tó), huy n Thanh Oai, tr n S n Nam (sau thu c t nh Hà Đông, và nay thu c huy n Thanh Trì Hà N i).

Ông sinh ra trong m t dòng h l n[3] làng, có nhi u ng i n i ti ng hay ch ...

Ông n i ông là Ngô Trân, hi u Đan Nh c, là m t ng i n i ti ng v s c h c uyên bác và tài văn ch ng, đ c ng i đ ng th i li t là m t trong "b y con h c a kinh thành Thăng Long" (Tr ng An th t h).

Ông là con tr ng Ngô Thì c, cũng n i ti ng hay ch . Năm 14 tu i, ông c đ th hai k thi H ng nh ng sau đó h ng li n hai khoa thi H i, nên không đ chí vào khoa c n a. Khi Ngô Thì Sĩ lên 10 tu i, thì ông c m t.

T 7 đ n 11 tu i, Ngô Thì Sĩ đ c ông n i rèn d y. Sau đó, ông đ c cho ra Thăng Long theo h c các b c danh nho nh Nghiêm Bá Đĩnh, Nh Đình To n[4]. Năm Quý H i (1743), Ngô Thì Sĩ thi đ H ng ng ti n (C nhân), nh ng b h ng khoa thi H i ngay sau đó.

Năm 1752, Ngô Thì Sĩ l i đi thi H i, nh ng b kh o quan Tr n T đánh h ng (vì "nh m")[5]. Chúa Tr nh Doanh r t ti c, tru t ch c c a Tr n T và trao cho Ngô Thì Sĩ ch c Thiêm tri Công phiên th m ng v (tr c đó ông gi m t ch c nh trong Binh tào).

Năm 1756 nhân đ đ u m t k thi tuy n ng i, Ngô Thì Sĩ tr thành m t thành viên trong Văn

Ngô Thì Sĩ (1726-1780)

Tác Giả: Saigon Echo s&#u t&#m
Thứ Sáu, 15 Tháng 10 Năm 2010 12:02

ban c&#a ph&# chúa Tr&#nh, đ&#c giao trách nhi&#m so&#n th&#o gi&#y t&#, và làm Tùy gi&#ng cho con chúa là Th&# t&# Tr&#nh Sâm.

Năm 1761, ông đ&#c sai làm “b&#n ti&#p” ti&#p s&# nhà Thanh sang s&#c phong và đi&#u tang Lê Ý Tông.

Năm 1763, ông đ&#c c&# làm C&#p s&# trung công khoa.

Năm 1764, ông làm Giám sát ng&# s&# đ&#o S&#n Tây, r&#i Đ&#c đ&#ng Thái Nguyên (1765).

Năm Bính Tuất (1766), đ&#i C&#nh H&#ng, ông thi đ&# Hoàng giáp, năm sau (1767), đ&#c thăng Đông các hi&#u th&# r&#i đ&#i làm Hi&#n sát s&# Thanh Hoa (t&#c Thanh Hóa). Khi &# đây, ông khai thác núi Bàn A đ&#ng ch&#i xem sóng bi&#n và l&#p h&#i Quan lan s&#o, t&# mình làm h&#i tr&#ng.

Năm 1769, ông đ&#c v&# tri&#u; năm sau (1770), làm Tham chính Ngh&# An.

Năm 1771, ông coi vi&#c ch&#m thi &# tr&#ng thi Ngh&# An, b&# Nguy&#n Văn Chu, ng&#i &# Hà Tĩnh ki&#n vì ăn c&#a dứt c&#a h&#c trò, b&# án “hoàn dân th&# đ&#ch” (nghĩa là tr&# v&# làm dân ch&#u sai đ&#ch) vào năm 1772[6].

Năm 1774, chúa Tr&#nh Sâm đi tu&#n ph&#ng Nam, bi&#t ông b&# oan, m&#i có ý c&#t dùng. Năm 1775, cho tri&#u ông vào kinh gi&# ch&#c Hi&#u lý Vi&#n Hàn lâm kiêm Hi&#u chính qu&#c s&#, sau đó thăng Thiêm đô ng&# s&#.

Năm 1777, ông đ&#c b&# làm Đ&#c tr&#n L&#ng S&#n. Trong th&#i gian &# đây, sau khi &#n đ&#nh đ&#c tình hình đ&#a ph&#ng, giúp dân an c&#, ông đ&#t doanh L&#c Mã, đ&#ng đình Kinh l&#c, s&#a sang đ&#ng Song Tiên, khai thác đ&#ng Nh&# Thanh làm cho nó tr&# thành m&#t th&#ng tích.

Cu&#i năm Canh Tý (1780), ông m&#t &# n&#i đó, lúc 54 tu&#i.

Ngô Thì Sĩ là cha c&#a các danh sĩ: Ngô Thì Nh&#m, Ngô Thì Chí, Ngô Thì Tr&#, Ngô Thì H&#ng và là cha v&# c&#a Phan Huy Ích.

Tác ph&#m

S&# h&#c

- Vi&#t s&# tiêu án (Nh&#ng nghi án nêu lên trong s&# Vi&#t)
- Đ&#i Vi&#t s&# ký ti&#n biên
- Đ&#i Vi&#t s&# ký t&#c biên (so&#n chung)

Văn h&#c

- Anh ngôn thi t&#p (T&#p th&# chim v&#t h&#c nói), quy&#n th&#ng và quy&#n h&#
- Anh ngôn phú t&#p (T&#p phú chim v&#t h&#c nói)
- Quan lan thi t&#p (T&#p th&# xem sóng)
- Nh&# thanh đ&#ng t&#p (T&#p th&# làm &# đ&#ng Nh&# Thanh)
- Khuê ai l&#c (Ghi n&#i bu&#n đau v&# chuy&#n phòng khuê)

- Ng&#o phong văn t&#p (T&#p văn Ng&#o phong), quy&#n nh&#t và quy&#n nh&#
- H&#u hi&#u t&#n thi t&#p
- B&#o ch&#&#ng ho&#ng mô
- Sách ch&# kh&#i t&#p
- Khoa s&# t&#p biên

Theo T&# đ&#i n nh&#n v&#t l&#ch s&# Vi&#t Nam, ông còn có H&#i D&#&#ng chí l&#&#c (hay H&#i Đông chí l&#&#c).

Trích đánh giá

- Phan Huy Chú:

T&# tiên (ông) tr&#&#c m&#y đ&#i theo nghi&#p Nho. Lúc tr&# ông s&#n n&# n&#p gia đình, càng chăm h&#c; do văn ch&#&#ng mà đ&#&#c n&#i ti&#ng. Trong cu&#c tuy&#n c&# đ&# l&#y ng&#&#i, ông đ&#&#c đ&#ng đ&#u, r&#t đ&#&#c Ngh&# t&# (Tr&#nh Doanh) yêu và chú ý...Nhà v&#n nghèo mà chí không nh&#t. Ông có bài văn trách ma nghèo... Lúc t&#m gi&# ch&#c Thi&#m đô ng&# s&#, ông có đ&#u tr&#n 4 vi&#c: Xin đ&#nh rõ phép kh&#o xét (các quan), xin s&#a sang lu&#t l&# ki&#n t&#ng, xin truy tôn b&#c tiên nho, xin s&#a l&#i th&# th&#c làm văn. Ông l&#i đ&#u tr&#n v&# vi&#c binh, vi&#c dân, chúa đ&#u khen ng&#i và nghe l&#i. Qua m&#t tháng, ông đ&#&#c sai ra tr&#n L&#ng S&#n. B&#y gi&# h&#t L&#ng S&#n đối vì m&#t mùa, dân 7 châu ph&#n nhi&#u đi n&#i khác và ch&#t đối ngoài đ&#ng. Khi ông đ&#n, tìm cách c&#p c&#u. R&#i chiêu d&# dân l&#u tán v&# khai kh&#n ru&#ng hoang, t&# mình đôn đ&#c vi&#c cày b&#a đ&# khuy&#n khích dân biên gi&#i. Đ&#n v&# g&#t mùa lúa t&#t l&#m. Do đó tr&#m gi&#c tiêu tan, trong h&#t yên &#n. Khi vi&#c tu&#n phòng r&#i rãi, ông l&#i nh&#n nh&# n&#i núi khe, tìm ch&#n thanh u, dò n&#i hi&#m tr&#, không có ch&# nào ông không đ&#n. &# phía B&#c tr&#n thành cách sông, ông m&# mang đ&#ng Nh&# Thanh làm c&#nh trí r&#t l&#. Khi vi&#c quan thông th&# ông th&# thuy&#n t&#i đ&#ng, leo lên b&#c đá ngâm th&#, u&#ng r&#&#u; th&#t là h&#ng thú, phóng khoáng...[7]

- Tr&#n Th&# B&#ng Thanh:

Ngô Thì Sĩ v&#n là m&#t ng&#&#i h&#ng hái làm vi&#c. Ông th&#u đ&#&#c r&#ng quy&#n l&#i k&# ăn l&#c n&#&#c g&#n bó m&#t thi&#t v&#i cu&#c s&#ng yên lành c&#a "dân đen"...Ngô Thì Sĩ cũng là ng&#&#i đ&#a ra nhi&#u d&# án, đ&# ngh&# s&#a đ&#i v&# các m&#t: thu&# khoá khai hoang, ch&#nh đ&#n văn th&#, thay đ&#i chính sách, ch&#n ch&#nh các c&#p quan li&#u...Ông mong mu&#n "vua làm h&#t ph&#n vua, tôi làm h&#t ph&#n tôi" đ&# c&#u văn tình tr&#ng b&#i c&#a xã h&#i B&#c Hà đ&#&#ng th&#i, nh&#ng r&#t ti&#c &# hoàn c&#nh &#y, ý mu&#n hay tài năng m&#t cá nhân không đ&# g&#i xoay chuy&#n n&#i c&#c đ&#n... Là m&#t chính khách, m&#t quan ch&#c, nh&#ng bên c&#nh đó, &# Ngô Thì Sĩ còn n&#i b&#t lên m&#t t&# ch&#t khác, đó là m&#t tâm h&#n ngh&# sĩ, m&#t con ng&#&#i đ&#a c&#m. &# ông, m&#i rung đ&#ng đ&#u mãnh li&#t, sâu s&#c. Ông luôn nhìn th&#u tâm t&# con ng&#&#i và c&#m thông cùng h&#, t&# nh&#ng b&#ng khu&#ng vì m&#t duyên c&# m&# h&# đ&#n nh&#ng tr&#n tr&#, day đ&#t v&# s&# ph&#n, cu&#c s&#ng... V&#i n&#i dung và s&# l&#&#ng phong phú c&#a h&#n 2000 trang tác ph&#m, Ngô Thì Sĩ đã là m&#t tác gia l&#n không ch&# c&#a dòng h&# Ngô Thì. Ông đã đóng góp nhi&#u t&# li&#u quý qua hai h&# s&# Ti&#n biên, T&#c biên đ&#ng th&#i còn là m&#t ngòi bút bình lu&#n s&#, bình lu&#n văn ch&#&#ng s&#c s&#o, nhi&#u ý ki&#n m&#i và giàu ch&#t tr&# tình qua Vi&#t s&# tiêu án. Ngô Thì Sĩ sáng tác nhi&#u, nh&#ng t&#u trung có th&# quy vào b&#n đ&# tài l&#n: nông thôn, k&# sĩ, quan ch&#c, tình yêu và h&#nh phúc gia đình. B&#n m&#ng đ&# tài đó trong văn h&#c các th&# k&# tr&#&#c cũng đã đ&#&#c đ&# c&#p đ&#n, nh&#ng đ&#c s&#c riêng c&#a Ngô Thì Sĩ là cách lý gi&#i, nhìn nh&#n. Tài năng Ngô Thì Sĩ đ&#&#c t&#o thành t&# nhi&#u ngu&#n...tuy nhiên, đ&#u ki&#n quan tr&#ng nh&#t đ&# Ngô Thì Sĩ có đ&#&#c s&# nghi&#p tr&#&#c tác phong phú là tinh th&#n lao đ&#ng nghiêm túc, say mê và tính năng đ&#ng, sáng t&#o trong h&#c t&#p. T&#t c&# nh&#ng đ&#u đó cũng xu&#t phát t&# m&#t t&#m lòng

yêu dân, yêu đ̣ t n̄ c, m̄ t t̄ m lòng đôn h̄ u, giàu tinh th̄ n nhân ái. Ngày nay xem xét toàn b̄ cū c đ̄ i hō t đ̄ ng và tr̄ c tác c̄ a Ngô Thì Sĩ, xem xét nh̄ ng đóng góp c̄ a ông trên các lĩnh v̄ c chính s̄ và tr̄ c tác, có th̄ kh̄ ng đ̄ nh ông là m̄ t nhân cách đ̄ p, m̄ t nhà văn, m̄ t nhà s̄ h̄ c có nhī u c̄ ng hī n, lãnh t̄ c̄ a Ngô gia văn phái và là m̄ t trong không nhī u nhân v̄ t l̄ n, tiên phong c̄ a th̄ k̄ 18[8].

• **Nguȳ n L̄ c:**

Trong nh̄ ng công trình tr̄ c tác c̄ a Ngô Thì Sĩ, đáng chú ý h̄ n c̄ là quȳ n Vī t s̄ tiêu án. Ông sō n sách này nh̄ m m̄ c đích s̄ a ch̄ a l̄ i nh̄ ng sai l̄ m trong s̄ cũ. Trong sách, nhī u ý kī n c̄ a ông khá xác đáng, th̄ hī n tinh th̄ n dân t̄ c sâu s̄ c, đ̄ c các nhà s̄ h̄ c đ̄ i sau, trong đó có Phan Huy Chú trích đ̄ n l̄ i. V̄ sáng tác th̄ văn, h̄ u h̄ t vī t b̄ ng th̄ th̄ Đ̄ ng lū t, th̄ nh thō ng m̄ i có bài theo th̄ c̄ phong, th̄ phú...N̄ i dung ph̄ n l̄ n vī t v̄ nh̄ ng phong c̄ nh̄ nh̄ ng n̄ i ông có đ̄ p đ̄ t chân t̄ i, không có gì th̄ t đ̄ c s̄ c. Ngoài đ̄ tài thiên nhiên, ông dành riêng t̄ p Khuê ai l̄ c đ̄ vī t v̄ n̄ i đau kh̄ c̄ a ông tr̄ c cái ch̄ t c̄ a nḡ i v̄ th̄ . L̄ i th̄ th̄ ng thī t, xúc đ̄ ng. V̄ văn, ông có bài Cách t̄ sách (Sách tr̄ t̄ n̄ n) cũng đáng chú ý. Trong bài này, ông trình bày r̄ t rõ tình c̄ nh kh̄ c̄ c, đói nghèo, l̄ u tán c̄ a nhân dân lúc b̄ y gī do nhī u nguyên nhân gây ra nh̄ chī n tranh, n̄ n hà hī p c̄ p bóc c̄ a c̄ ng hào, thiên tai m̄ t mùa và đ̄ ngh̄ ph̄ ng h̄ ng gī i quȳ t tình tr̄ ng y.[9]

• **T̄ Nḡ c Lī n:**

Qua hàng lō t các bài bī u, bài kh̄ i...ch̄ ng t̄ ông là nhà chính tr̄ có t̄ m nhìn xa r̄ ng, có tâm huȳ t và có nhī u ý t̄ ng c̄ i cách n̄ n chính s̄ đ̄ ng th̄ i v̄ i mong mū n làm cho xã h̄ i đ̄ nh, nhân dân đ̄ c s̄ ng, lao đ̄ ng yên vui. Trên lĩnh v̄ c s̄ h̄ c, ông là m̄ t s̄ gia n̄ i t̄ ng, vì có tinh th̄ n làm vī c c̄ n tr̄ ng, có ngòi bút sinh đ̄ ng, có nhī u phát hī n m̄ i và có suy nghĩ riêng. Trong Ngô gia văn phái, có nhī u nḡ i vī t s̄ tài ba, và ông chính là nḡ i m̄ đ̄ u cho truȳ n th̄ ng y c̄ a dòng h̄ Ngô Thì. V̄ th̄ cũng nh̄ văn xuôi, dù bàn chuȳ n chính s̄ hay b̄ c l̄ tình c̄ m tr̄ tình, ngòi bút c̄ a ông th̄ ng khoáng đ̄ t, đa đ̄ ng và h̄ ng vào đ̄ i s̄ ng th̄ c, ít dùng l̄ i c̄ l̄ , t̄ ng tr̄ ng...Riêng v̄ văn, tính l̄ c quan, tính hài h̄ c cũng là m̄ t phong cách văn ch̄ ng c̄ a Ngô Thì Sĩ. V̄ quan nī m sáng tác, ông cho r̄ ng văn ch̄ ng ph̄ i thī t th̄ c, h̄ u đ̄ ng, m̄ i m̄ và có c̄ t cách riêng. Ông đ̄ phá l̄ i th̄ chū ng hình th̄ c, phù phī m...[10]

Đúc k̄ t l̄ i, Ngô Thì Sĩ là m̄ t tác gī có nhī u bài th̄ tr̄ tình, ngâm v̄ nh c̄ nh thiên nhiên, ca nḡ i lòng u ái nhân h̄ u. Ông còn là nḡ i đ̄ tr̄ c trong lō i văn h̄ i c̄ , t̄ truȳ n, đã đ̄ a l̄ i cho văn h̄ c trung đ̄ i Vī t Nam m̄ t nét tr̄ tình m̄ i. Ông cũng có nhī u trang đ̄ u tr̄ n, ghi chép s̄ c s̄ o, in đ̄ m phong cách ngh̄ lū n và ý th̄ c ch̄ n ch̄ nh, đ̄ i m̄ i đ̄ t n̄ c[11].

Tài lī u liên quan

Tr̄ nh Doanh và sau này c̄ Tr̄ nh Sâm đ̄ u quý tr̄ ng tài th̄ văn c̄ a Ngô Thì Sĩ. Có l̄ n Tr̄ nh Doanh giao cho các quan trong ban Văn làm bài phú v̄ Chu Công, riêng Ngô Thì Sĩ, chúa đã sai Trung s̄ ch̄ l̄ y t̄ ng đō n đem v̄ ph̄ cho chúa đ̄ c, l̄ i sai nḡ i th̄ nh thō ng đem hoa qū ban cho...[12]

Tuy văn ch̄ ng s̄ c s̄ o, nhī u ý t̄ m̄ i l̄ nh̄ ng vì phóng khoáng, không theo khuôn phép, nên m̄ y l̄ n đi thi, kh̄ o quan đ̄ u nh̄ n ra văn bài c̄ a ông, c̄ tìm ra l̄ i dù r̄ t nh̄ đ̄ tr̄ t b̄ . Chúa Tr̄ nh Doanh m̄ t đôi l̄ n b̄ t phúc kh̄ o nh̄ ng vī c đã r̄ i nên không th̄ s̄ a ch̄ a đ̄ c.

Vì s̄ vīc này Ph̄m Đình H̄ trong Vũ trung tùy bút chép nh̄ sau:

Đ̄u đ̄i C̄nh H̄ng (1740 - 1786) có ông Ngô Thì Sĩ n̄i t̄ng là b̄c hay ch̄, b̄ b̄n quan đ̄ng th̄i ghen ghét, khi đ̄n thì H̄i các kh̄o quan dò xét h̄ th̄y quȳn nào gīng văn h̄i gīng thì b̄o nhau: “Quȳn này h̄n là kh̄u khí Ngô Thì Sĩ”, th̄ là h̄ h̄t s̄c b̄i móc đánh h̄ng đi. Tr̄nh chúa Ngh̄ T̄ (Tr̄nh Doanh) bīt có thói t̄ y nên khi thi c̄ xong r̄i, truȳn đem quȳn h̄ng c̄a Ngô Thì Sĩ ra duȳt l̄i. Các kh̄o quan b̄y gī, nhīu nḡi b̄ trūt ph̄t, nh̄ng v̄n không c̄m ch̄ đ̄c cái t̄ y. Khoa Bính Tuất (1766), Ngô công b̄ b̄nh t̄, vào tr̄ng đ̄ t̄, c̄ làm qua loa cho xong quȳn. Kh̄o quan ch̄m quȳn b̄o nhau: “Quȳn này làm văn thì luȳn đ̄t l̄m, đáng là văn H̄i nguyên, nh̄ng văn khí h̄i ȳu, không ph̄i gīng văn Ngô Thì Sĩ”. Ch̄m đ̄n quȳn c̄a ông Nguȳn Bá D̄ng l̄i b̄o nhau: “Quȳn này văn khí khác th̄ng, gīng gīng văn Ngô Thì Sĩ nh̄ng làm văn l̄i kém, Thì Sĩ t̄t không làm nh̄ th̄”. Vì h̄ h̄ đ̄ không bīt đ̄nh quȳn nào là văn Ngô Thì Sĩ mà đánh h̄ng nên Thì Sĩ m̄i đ̄ h̄i nguyên.”[13]

Nghi v̄n

Theo Tr̄n Văn Giáp [14]và Tr̄n Th̄ B̄ng Thanh, thì Ngô Thì Sĩ m̄t sau l̄n đi công cán trên ̄i Nam Quan tr̄ v̄ vào n̄m ngh̄ trong đ̄ng Nh̄ Thanh, có l̄ là do b̄ c̄m l̄nh[15]. Nh̄ng có sách l̄i cho r̄ng Ngô Thì Sĩ đã ūng thūc đ̄c ch̄t.

Sách Khâm đ̄nh Vīt s̄ thông giám c̄ng m̄c chép:

Tr̄nh c̄ khi Ngô (Thì) Nh̄m t̄ cáo c̄ m̄u c̄a Tr̄nh Kh̄i, có đem bàn v̄i cha là Ngô (Thì) Sĩ. Ngô (Thì) Sĩ c̄ s̄c ngăn...Đ̄n khi hay tin Ngô (Thì) Nh̄m đã t̄ cáo, Ngô (Thì) Sĩ būn b̄c mà ūng thūc đ̄c t̄ t̄. Ngô (Thì) Nh̄m, vì có công t̄ giác, đ̄c thăng làm H̄u Th̄ lang b̄ Công, nh̄ng thiên h̄ lúc ̄y l̄i có câu r̄ng: "Sát t̄ ph̄ nhi Th̄ lang", nghĩa là "gīt b̄n nḡi cha mà làm Th̄ lang".[16]

Sách Lê Quý đ̄t s̄ chép t̄ng t̄:

...(Ngô Thì) Sĩ th̄y con bè đ̄ng xu ph̄ Tuyên Phi (Đ̄ng Th̄ Hū), vu kh̄ng Th̄ t̄, ông b̄t bình, ra s̄c khuyên ngăn, nh̄ng (Ngô Thì) Nh̄m không nghe, ông ph̄n ūt ūng thūc đ̄c t̄ t̄...(Sau v̄ án) c̄t nh̄c Ngô Thì Nh̄m làm Công b̄ t̄ th̄ lang, vì t̄ cáo Th̄ t̄ (Tr̄nh Kh̄i) nên đ̄c ban th̄ng, thăng v̄t c̄p b̄y l̄n.[17]

Chép khác có Hoàng Lê nh̄t th̄ng chí. Theo sách này, ch̄ có m̄t mình Nguȳn Huy Bá đ̄ng ra t̄ giác, còn Ngô Thì Nh̄m thì đã có l̄i khuyên Nguȳn Kh̄c Tuân ph̄i h̄a t̄c v̄ kinh can ngăn Tr̄nh Kh̄i đ̄ng l̄i c̄ m̄u, nh̄ng không đ̄c nghe. Đ̄n khi ông Tuân b̄ b̄t giam, ông Nh̄m đ̄nh tìm cách ḡ t̄i, nh̄ng vì vīc tang (cha m̄t) nên ph̄i v̄. [18].

Đ̄ sáng t̄ v̄n đ̄ này c̄n ph̄i nghīn c̄u thêm.